

Stanisław Grzegórzko¹

Kraków

ORCID ID: 0000-0002-9443-5157

ZASTĘPSTWO REPREZENTANTA DZIECKA PRZEZ SUBSTYTUTA I APLIKANTA W POSTĘPOWANIU SĄDOWYM

ABSTRACT

Representation of the child's representative by a substitute and an applicant in court proceedings

Taking into account the new institution of the „child's representative” introduced into the Polish Family and Guardianship Code, this article discusses the requirements that must be met by a person who wishes to act in court proceedings and proposes a procedure for appointing a lawyer, attorney-at-law, or other entities for this role. The article also examines the possibility for the child's representative to use a substitute and to be represented by a lawyer's trainee. The scope of requirements for a person acting as a substitute in court has been characterized. The aim of this article is to answer the question of whether an attorney-at-law or a lawyer acting as a child's representative in court proceedings can use a substitute and be replaced by a trainee.

Keywords: child representative, substitute, lawyer, attorney-at-law, trainee, legal representation, further power of attorney

Słowa kluczowe: przedstawiciel dziecka, substytut, prawnik, radca prawny, aplikant, zastępstwo procesowe, dalsze pełnomocnictwo

¹ Absolwent Seminarium Doktoranckiego Nauk Prawnych Uczelni Łazarskiego w Warszawie, niezależny badacz. Adres e-mail do kontaktu: kancelaria@grzegorzko.pl.

1. Reprezentant dziecka

Naczelna zasada ochrony praw dziecka wymaga za każdym razem oceny, czy w sytuacji, w której w tej samej sprawie występują jako strony lub uczestnicy postępowania rodzice i dzieci, rodzice mogą reprezentować dziecko lub też ze względu na możliwość kolizji ich interesów taka reprezentacja jest niedozwolona. Nową instytucją dodaną przez art. 1 pkt 1 ustawy nowelizującej² do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego jest „reprezentant dziecka”. Ustawodawca, wprowadzając instytucję „reprezentanta dziecka”, dokonał zmiany terminologicznej dotychczas obowiązującej instytucji „kuratora” reprezentującego dziecko, uzasadniając to tym, że „reprezentant dziecka” lepiej oddaje rzeczywiste znaczenie tej instytucji³.

Reprezentantem dziecka może być adwokat lub radca prawny, lecz nie każdy, a jedynie ten, który: 1) wykazuje się szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka, tego samego rodzaju lub rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka, lub 2) ukończył szkolenie dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka (art. 99¹ § 1 k.r.o.)⁴. O ile kryterium formalne, tj. uprawnienia zawodowe adwokata i radcy prawnego, nie stwarza większych wątpliwości interpretacyjnych, o tyle pozostałe cechy, jakimi powinien legitymować się reprezentant dziecka, wymagają doprecyzowania. Jak wynika z badań ankietowych przeprowadzonych pod koniec 2021 r. na grupie sędziów rodzinnych, karnych, asystentów sędziów i prokuratorów, reprezentant dziecka powinien mieć zdolność do nawiązywania kontaktów i zdobywania zaufania, a także umiejętność uważnego słuchania. Powinien również mieć odpowiednie doświadczenie życiowe, niezbędną wiedzę, w tym prawniczą oraz dotyczącą psychologii i potrzeb dziecka. Być bezstronny, dyskretny, empatyczny i wrażliwy⁵. Należy przyjąć, że adwokat lub radca prawny wykazujący się szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka to osoba, która spełnia następujące wymagania: 1) ma doświadczenie życiowe i zawodowe – co najmniej pięć lat; 2) ma odpowiedni poziom wiedzy prawniczej oraz wiedzy z zakresu psychologii i potrzeb dziecka; 3) umie porozumiewać się z dzieckiem na jego poziomie zrozumienia⁶ oraz 4) cechuje się wrażliwością, empatią, zaangażowaniem. Przyjmuje się, że kompetencje adwokata i radcy prawnego w tym zakresie mogą

2 Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1606).

3 Uzasadnienie projektu ustawy. Druk sejmowy nr 3309; K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. P. Rylski, komentarz do art. 583¹, Legalis 2024, teza 1; C. Kulesza, *Prawa dziecka pokrzywdzonego w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości w świetle standardów europejskich*, Warszawa 2024, s. 202.

4 Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809), dalej: k.r.o.; P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021, s. 986; S. Grzegórzko, *Reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2023, nr 3, s. 86.

5 D. Wybrańczyk, *Rzecznik interesu dziecka*, „Palestra” 2020, nr 7–8, s. 192–204.

6 Opinia Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 w sprawie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z dnia 6 czerwca 2023 r., s. 3, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3309> [dostęp: 23 września 2023 r.].

być oceniane także na podstawie jego dorobku naukowego⁷. Ustawodawca w art. 99¹ § 1 k.r.o., posługując się określeniem „szczególna znajomość spraw dotyczących dziecka”, przesądza tym samym, że nie może to być znajomość przeciętna, zwykła, jakiej można oczekiwać od każdego obywatela⁸, a nawet od przeciętnego adwokata lub radcy prawnego. Pozwala to suponować, że taką szczególną znajomością spraw dotyczących dziecka nie legitymuje się radca prawny, który specjalizuje się np. w prowadzeniu spraw gospodarczych czy korporacyjnych, z uwagi na przedmiot spraw, jakimi się zajmuje. Przesłankę tę natomiast mogą spełniać adwokaci i radcowie prawni, którzy specjalizują się w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, karnego czy postępowani w sprawach nieletnich i mają w tym zakresie znacznie większe doświadczenie z udziałem małoletnich w stosunku do pozostałych adwokatów lub radców prawnych. Alternatywą dla adwokatów i radców prawnych, którym brak tych cech, a chcącym występować jako reprezentant dziecka w postępowaniu sądowym, jest ukończenie odpowiednich szkoleń. Prawnicy reprezentujący dziecko powinni być odpowiednio przeszkoleni w dziedzinie zasad reprezentacji dziecka, jego praw lub potrzeb, względnie wykazywać szczególną znajomość spraw dotyczących dziecka rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka⁹. Obowiązek adwokatów i radców prawnych poddania się specjalistycznym szkoleniom lub posiadania szczególnej znajomości spraw dotyczących dziecka rodzajowo odpowiadających sprawie, w której wymagana jest reprezentacja, jest następstwem potrzeby wypełnienia wskazanych przez Trybunał Konstytucyjny w postanowieniu z dnia 11 lutego 2014 r. zaleceń¹⁰. Obowiązek ten nie dotyczy każdego z adwokatów i radców prawnych, lecz jedynie tych, którzy deklarują chęć występowania w roli reprezentanta dziecka.

Ustalenie procedur zapewnienia reprezentacji dziecka przez reprezentanta dziecka, w tym sposób ustalania listy reprezentantów dziecka, sposób wyznaczania reprezentanta dziecka oraz systemu szkoleniowego reprezentantów dziecka powierzono Ministrowi Sprawiedliwości w drodze upoważnienia ustawowego (art. 583¹ § 3 k.p.c.)¹¹. Do przedstawionego projektu Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 lutego 2024 r. wysuwano wiele zastrzeżeń i to nie tylko ze środowiska sędziowskiego, ale również swoją opinię wyraziły Ośrodek Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych (OBSiL) oraz Naczelna Rada Adwokacka. Wiele z tych uwag zostało ostatecznie uwzględnionych w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 lipca 2024 r. w sprawie sposobu zapewnienia reprezentacji dziecka przez reprezentanta dziecka¹².

W rozporządzeniu tym – co słusznie zauważyły i wyartykułowały Naczelna Rada Adwokacka i Krajowa Izba Radców Prawnych – nie sprecyzowano w sposób konkretny zakresu wymaganych szkoleń. Poprzestano na ogólnikach, co może powodować nadużycia

7 J. Słyk, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Osajda, komentarz do art. 99¹, Legalis 2024, teza 2.

8 K. Kamińska, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. M. Załucki, komentarz do art. 99¹, Legalis 2023, teza 5; J. Gajda, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, komentarz do art. 99¹, Legalis 2022, teza 1.

9 P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021, s. 986.

10 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 lutego 2014 r., S 2/14, Legalis nr 815917.

11 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568), dalej: k.p.c.

12 Dz.U. z 2024 r. poz. 1159.

i prowadzić do stanu, w którym każda rada będzie organizowała inny tematycznie system szkoleniowy, co nie gwarantuje prowadzenia szkoleń w zakresie ochrony praw dziecka w oparciu o preferowane przez ustawodawcę wartości etyczne i moralne¹³. Nie daje także gwarancji, że wzięcie udziału w takim szkoleniu przełoży się na nabycie odpowiednich kompetencji i umiejętności do bycia reprezentantem dziecka¹⁴. W § 13 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości wskazano jedynie, że program szkolenia umożliwiającego nabycie lub podniesienie kompetencji niezbędnych do właściwego reprezentowania dziecka obejmuje zagadnienia dotyczące zasad reprezentacji dziecka, praw lub potrzeb dziecka, w tym: 1) prawne aspekty reprezentacji dziecka; 2) psychologiczne aspekty reprezentacji dziecka, w tym potrzeby dziecka wynikające z wieku i możliwości rozwojowych; 3) komunikację z dzieckiem, w tym z dzieckiem z niepełnosprawnościami, dzieckiem o złożonych potrzebach w komunikowaniu się. Wątpliwości budzi przy tym, kto miałby takie szkolenie prowadzić i jakie do tego mają kompetencje członkowie samorządów zawodowych radców prawnych i adwokatów, jeśli zakres tematyczny takich szkoleń ma dotyczyć psychologicznych aspektów rozwoju dziecka czy – jak to określono – „potrzeb dziecka”. Problem ten najwidoczniej został dostrzeżony, gdyż zaproponowano przeprowadzenie takich szkoleń podmiotom zewnętrznym, takim jak Rzecznik Praw Dziecka czy jednostki naukowe, organizacje lub instytucje zajmujące się prawami dziecka¹⁵. Ostatecznie kwestię dotyczącą zakresu tematycznego szkoleń oraz tego, czy mają je przeprowadzać samorządy zawodowe radców prawnych i adwokatów, czy zlecać ich przeprowadzenie podmiotom zewnętrznym, pozostawiono do uznaniowości korporacji zawodowych. Zastrzeżono jedynie, że wymiar szkoleniowy powinien wynosić jednorazowo nie mniej niż osiem godzin, a po ukończeniu szkolenia uczestnik otrzymuje zaświadczenie potwierdzające jego odbycie.

Śledząc poczynania okręgowych rad adwokackich i okręgowych izb radców prawnych, można zauważyć, że podeszły one do problemu szkoleń bardzo poważnie, zapraszając do ich przeprowadzenia specjalistów z danej dziedziny, m.in. psychologów. Przykładowo tak postąpiła Okręgowa Izba Radców Prawnych w Rzeszowie. Realizuje to zapewne cel, jaki przyświecał ustawodawcy, aby sprofesjonalizować pomoc prawną świadczoną dziecku¹⁶. Choć nie został on wyrażony *expressis verbis* w uzasadnieniu projektu rozporządzenia Ministerstwa Sprawiedliwości ani też w uzasadnieniu zmiany k.r.o., to obserwując praktykę związaną z wyznaczaniem kuratora, w której kurator ustanawiany przez sąd opiekuńczy w celu reprezentowania interesów małoletniego był podmiotem niejako z przypadku i z pewnością nieposiadającym wiedzy niezbędnej do tego, by należycie pełnić tę funkcję (często funkcję kuratora pełnili pracownicy sekretariatu

13 Opinia Instytutu Legislacji i Prac Parlamentarnych Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 26 lutego 2024 r., dotycząca rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu zapewnienia reprezentacji dziecka przez reprezentanta dziecka – projekt z dnia 8 lutego 2024 r., s. 5.

14 Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 7 marca 2024 r., dotycząca rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu zapewnienia reprezentacji dziecka przez reprezentanta dziecka – projekt z dnia 8 lutego 2024 r., s. 7.

15 Uzasadnienie projektu z dnia 8 lutego 2024 r. rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, s. 8, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12382105/katalog/13038297#13038297> [dostęp: 17 października 2024 r.].

16 J. Słyk, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, teza 2.

sądu)¹⁷, wprowadzenie podwyższonych wymagań dla osób chcących występować w roli reprezentanta dziecka wydaje się w pełni uzasadnione.

Radca prawny i adwokat, aby mogli występować w tej roli, muszą nie tylko spełniać dodatkowe wymagania, ale także zostać umieszczeni w wykazie radców prawnych lub adwokatów wykonujących zawód, deklarujących gotowość do reprezentowania dziecka. Każda rada okręgowej izby radców prawnych i okręgowa rada adwokacka są zobowiązane do corocznego (do 31 października) przedstawienia prezesowi sądu rejonowego, sądu okręgowego i sądu apelacyjnego, których obszar właściwości obejmuje zasięg terytorialny danej izby, takiego wykazu. Wykaz zawiera: 1) imię i nazwisko adwokata lub radcy prawnego, 2) adres do doręczeń, 3) numer telefonu, 4) adres poczty elektronicznej, jeśli został udostępniony przez radcę prawnego lub adwokata i radca prawny lub adwokat udzielili zgody na umieszczenie tego adresu w wykazie oraz 5) dane konta w portalu informacyjnym, o których mowa w art. 37d ust. 1 p.o.a.¹⁸ i art. 22¹¹ ust. 1 u.r.pr.¹⁹, jeżeli zostały udostępnione przez adwokata lub radcę prawnego i adwokat lub radca prawny udzielił zgody na umieszczenie tych danych w wykazie. Ponadto przy każdym nazwisku umieszczonym na wykazie należy wskazać rodzaj sprawy, w której radca prawny lub adwokat zadeklarował gotowość do reprezentowania dziecka. Jeżeli prawnik umieszczony w wykazie ma dodatkowe kompetencje do reprezentowania dziecka, które jest głuche lub ma inne, złożone potrzeby w komunikowaniu się, taką wzmiankę również należy umieścić przy nazwisku radcy prawnego i adwokata.

Rady okręgowe izb radców prawnych i okręgowe rady adwokackie, sporządzając wykaz osób, ustalają, czy dany adwokat lub radca prawny ubiegający się o ujęcie w wykazie wykazuje znajomość praw lub potrzeb dziecka, uwzględniając w szczególności zadeklarowane przez adwokata lub radcę prawnego: 1) ukończenie studiów z zakresu praw dziecka i zasad reprezentacji dziecka; 2) odbycie szkoleń z zakresu praw dziecka i zasad reprezentacji dziecka organizowanych przez rady adwokackie, izby radców prawnych, Rzecznika Praw Dziecka oraz Ministerstwo Sprawiedliwości; 3) posiadanie stopnia naukowego na podstawie rozprawy na temat praw dziecka w rodzinnym prawie osobowym, majątkowym bądź w innych działach prawa; 4) posiadanie publikacji naukowych, komentarzowych, popularyzujących problematykę praw dziecka w rodzinnym prawie osobowym, majątkowym bądź w innych działach prawa; 5) prowadzenie zajęć dydaktycznych na wyższej uczelni, wykładów dla aplikantów, szkoleń organizowanych przez samorządy adwokackie lub radcowskie z zakresu praw dziecka w rodzinnym prawie osobowym, majątkowym bądź w innych działach prawa; 6) doświadczenie w pracy związanej z opieką nad dziećmi, wychowaniem lub z ochroną dzieci.

Jak słusznie zauważono w opinii OBSiL²⁰, w projekcie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości brak jest odniesienia do sytuacji aplikantów. Nie rozstrzygnięto także w przyjętym

17 M. Kuchnio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz art. 506–1217*, red. M.O. Piskowska, Warszawa 2024, s. 250.

18 Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1564), dalej: p.o.a.

19 Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 499), dalej: u.r.pr.

20 Opinia Ośrodka Badań, Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 7 marca 2024 roku..., s. 5.

rozporządzeniu wątpliwości rodzących się na tym tle. Czy aplikanci adwokaccy i radcowscy traktowani są jako członkowie samorządu zawodowego, czy wliczani są do grupy innych osób z wyższym wykształceniem prawniczym, które także mogą pełnić funkcję reprezentanta dziecka? Wydaje się, że skoro ustawodawca w art. 99¹ § 1 k.r.o. poprzestał jedynie na wskazaniu adwokata i radcy prawnego, to tylko te podmioty po spełnieniu dodatkowych wymogów określonych w tym przepisie mogą występować jako reprezentant dziecka. Inne osoby, w tym aplikanci adwokaccy i radcowscy, mogłyby występować w roli reprezentanta dziecka jedynie w przypadku określonym w art. 99¹ § 2 k.r.o., tj. jako inna osoba mająca wyższe wykształcenie prawnicze i wykazująca znajomość potrzeb dziecka z wyłączeniem postępowania karnego. Trudno jest przyjąć możliwość dopuszczenia aplikantów adwokackich i radcowskich do udziału w roli reprezentanta dziecka, o którym mowa w art. 99¹ § 1 k.r.o., skoro aplikanci nie mogą występować samodzielnie w roli pełnomocnika lub obrońcy w postępowaniu karnym, a jedynie mogą zastępować adwokata i radcę prawnego.

Nie wyjaśniono w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości także tego, co to są sprawy „rodzajowo odpowiadające sprawie, w której wymagana jest reprezentacja dziecka”. Z uwagi na to, że regulacja została dodana do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego i znajduje zastosowanie (od 14 lutego 2024 r.), zarówno w k.p.c., jak i k.p.k.²¹ można przyjąć, że warunek ten zostanie spełniony, gdy adwokat lub radca prawny zostanie wyznaczony²² do roli reprezentanta dziecka spośród osób mających doświadczenie w sprawach karnych, w których pokrzywdzonym jest małoletni, ale również spośród adwokatów i radców prawnych specjalizujących się w sprawach rodzinnych, dotyczących m.in. rozwodów i wykonywania władzy rodzicielskiej.

Ustawodawca przyjął, że gdy stopień skomplikowania sprawy nie wymaga, aby reprezentantem dziecka był adwokat lub radca prawny, w szczególności gdy sąd opiekuńczy określi szczegółowo treść czynności, jakiej ma dokonać reprezentant dziecka, wówczas reprezentantem dziecka może zostać również inna osoba mająca wyższe wykształcenie prawnicze i wykazująca znajomość potrzeb dziecka; co więcej, jeżeli szczególne okoliczności za tym przemawiają, reprezentantem dziecka może zostać osoba niemająca wyższego wykształcenia prawniczego (art. 99¹ § 1 i 2 k.r.o.). Słusznie ustawodawca przyjął, że ten wyjątek nie ma zastosowania do reprezentanta dziecka występującego w postępowaniu karnym (art. 99¹ § 3 k.r.o.), gdyż niewątpliwie na gruncie postępowania karnego konieczne jest, żeby reprezentant dziecka legitymował się odpowiednim przygotowaniem zawodowym i znajomością zwłaszcza procedury karnej z udziałem małoletniego, co pozwoli mu należycie reprezentować interesy dziecka.

21 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 37), dalej: k.p.k.

22 Ustawodawca w art. 99¹ § 1 i 2 k.r.o. posługuje się określeniem „ustanowiony”. Nie jest to poprawne określenie ze względu na to, że określenie „ustanowiony” odnosi się do ustanowienia pełnomocnika z wyboru (zob., R.A. Stefański, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Art. 297–424*, red. R.A. Stefański, S. Zablocki, Warszawa 2021, s. 84. Tymczasem w art. 99¹ § 1 i 2 k.r.o. bez wątpliwa chodzi o wyznaczenie reprezentanta dziecka z urzędu. Wyraz temu daje ustawodawca, używając w art. 583¹ § 2 k.p.c. (obowiązującym od dnia 14 lutego 2024 r.) określenia „wyznaczony” z listy reprezentantów dziecka. Używanie pojęć „ustanowiony” i „wyznaczony” jako synonimów jest ze wszech miar niepożądanym zjawiskiem legiślacyjnym.

W doktrynie poddaje się pod wątpliwość potrzebę realizowania dodatkowych szkoleń dla adwokatów i radców prawnych. Podnosi się, że „cykl szkolenia adwokatów i radców prawnych, trudny egzamin zawodowy, jaki muszą zdać, oraz ich codzienna praktyka zawodowa są wystarczającą gwarancją ich fachowości i dodatkowe szkolenia dotyczące zasad reprezentacji dziecka lub jego praw oraz potrzeb nie są im co do zasady w ogóle potrzebne”²³. O ile zgodzić się trzeba z tym, że każdy adwokat i radca prawny zdał niełatwy egzamin zawodowy, który w połączeniu z codzienną praktyką zawodową daje gwarancję fachowości, o tyle nie można z tego wyprowadzić zasadnego wniosku, że są oni przygotowani odpowiednio do występowania w roli reprezentanta dziecka. Zauważyć bowiem należy, że w toku edukacji uniwersyteckiej i na aplikacji nie są prowadzone odrębne zajęcia dotyczące specyfiki prowadzenia spraw z udziałem dzieci i tym samym niezbędne jest dookreślenie kompetencji adwokatów i radców prawnych mogących występować w roli reprezentanta dziecka²⁴.

Wielu prawników, zwłaszcza radców prawnych, na co dzień zajmuje się sprawami gospodarczymi związanymi np. z dochodzeniem wierzytelności, budowaniem ładu korporacyjnego, funkcjonowaniem spółek kapitałowych, prawem budowlanym, bankowym, energetycznym, farmaceutycznym, a nawet lotniczym. Czy w związku z tym należy suponować, że również ci radcowie prawni mają odpowiednie przygotowanie do występowania w roli reprezentanta dziecka? Odpowiedź na tak postawione pytanie jest przecząca. Zasadnie ustawodawca wprowadził dodatkowe wymagania stawiane osobom ubiegającym się o możliwość występowania w roli reprezentanta dziecka. Choć dziecko jest podmiotem praw i obowiązków jak każdy inny obywatel, to jednak ze względu na poziom swojego rozwoju psychofizycznego²⁵ i brak możliwości stanowienia samemu o sobie konieczne jest (w pewnych przypadkach, takich jak niemożność reprezentowania przez rodziców) zapewnienie mu fachowej pomocy prawnej realizowanej przez odpowiednio przygotowane podmioty. Podmioty te powinny legitymować się specjalistycznym przygotowaniem do wypełniania tej roli, a nie być przypadkowe.

2. Substytucja

Substytucja to nic innego jak synonim dalszego pełnomocnictwa, pełnomocnictwa substytucyjnego, które jest często używane w praktyce sądowej, mimo że nie jest określeniem kodeksowym. Pojęcie substytucji pochodzi od łacińskiego słowa *substitutio*, które oznacza podstawienie, zastępstwo²⁶. Określenia: substytucja, substytut, dalszy pełnomocnik odnajdujemy w Kodeksie postępowania cywilnego (art. 91 ust. 3 k.p.c.) oraz

²³ P. Wicherek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, s. 987.

²⁴ M. Horna-Cieślak, [w:] O. Trocha, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w sprawach przestępstw seksualnych*, Warszawa 2024, s. 90.

²⁵ C. Kulesza, *Prawa dziecka pokrzywdzonego w polskim systemie...*, s. 197.

²⁶ M. Cichorska, *Substytucja jako dalsze pełnomocnictwo procesowe*, „Przeгляд Sądowy” 2018, nr 11–12, s. 85; H. Sucharski, *Popularna encyklopedia powszechna*, Kraków 1997, s. 161.

w przepisach korporacyjnych dotyczących adwokatów (art. 25 p.o.a.) i radców prawnych (art. 21 u.r.pr.).

Substytucja znajduje zastosowanie w różnych sytuacjach występujących w postępowaniu karnym, cywilnym oraz administracyjnym. Pełnomocnik ustanowiony do reprezentowania w postępowaniu sądowym w przypadku, gdy nie może z różnych względów podejmować czynności w imieniu reprezentowanego osobiście, może w celu uniknięcia uszczerbku dla prowadzonej sprawy skorzystać z pomocy dalszego pełnomocnika. Podobnie też pełnomocnik wyznaczony z urzędu nie ma prawnego obowiązku do podejmowania wszystkich czynności procesowych związanych z daną sprawą osobiście²⁷. Może podejmować czynności, korzystając z pomocy innego adwokata lub radcy prawnego, udzielając dalszego pełnomocnictwa. Kodeks postępowania cywilnego nadaje uprawnienia pełnomocnikowi procesowemu ustanowionemu z wyboru lub wyznaczonemu z urzędu do udzielenia dalszego pełnomocnictwa tylko wtedy, gdy umocowanie takie wynika z treści pełnomocnictwa, z ustawy lub ze stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa (art. 106 k.p.c.). Z art. 91 pkt 3 k.p.c. wynika, że pełnomocnictwo procesowe obejmuje z samego prawa umocowanie m.in. do udzielenia dalszego pełnomocnictwa procesowego adwokatowi lub radcy prawnemu. Jest to przepis *ius dispositivum*, czyli względnie obowiązujący. Oznacza to, że główny pełnomocnik może z mocy prawa ustanowić dalszego pełnomocnika dla reprezentowanego przez siebie podmiotu, o ile w treści pełnomocnictwa ta możliwość nie została przez reprezentowanego wyłączona. Wyłączenie substytucji jest możliwe w stosunku do ustanowionego pełnomocnika z wyboru²⁸, co nie ma miejsca w przypadku wyznaczenia pełnomocnika z urzędu²⁹. Podmioty korzystające z pomocy pełnomocnika z urzędu nie są uprawnione do tego, aby ograniczyć mu możliwość udzielenia dalszego pełnomocnictwa. Takiego uprawnienia (wyłączenie udzielenia substytucji) nie mają również organy, które go wyznaczyły.

Substytucja została uregulowana również w ustawach korporacyjnych dotyczących radców prawnych (art. 21 ust. 1 u.r.pr.). Przepis ten stanowi, że radca prawny może udzielić dalszego pełnomocnictwa (substytucji) innemu radcy prawnemu, adwokatowi, a po spełnieniu pewnych warunków również prawnikowi zagranicznemu. W ustawie – Prawo o adwokaturze (art. 25 ust. 3 p.o.a.) przyjęto, że w przypadku, gdy adwokat prowadzący sprawę nie może wziąć osobiście udziału w rozprawie lub wykonać osobiście poszczególnych czynności, może udzielić substytucji. Powody, które mogą uniemożliwiać osobiste podejmowanie czynności przez pełnomocnika, mogą być różne. Mogą to być np.: kolizja terminów, stan zdrowia, nagła sytuacja, np. kolizja drogowa itp. Pełnomocnik, udzielając substytucji, powinien zadbać o to, by substytut był zaznajomiony ze stanem sprawy.

Pełnomocnictwo dalsze powstaje wskutek wyrażenia woli przez pełnomocnika procesowego udzielającego substytucji i w tym tylko sensie ma charakter pochodny względem pełnomocnictwa procesowego udzielonego samodzielnie przez stronę. Związek ten

27 M. Cichorska, *Substytucja jako dalsze pełnomocnictwo...*, s. 87; zob. także Z. Krzemiński, *Adwokat w procesie cywilnym: z wyboru i z urzędu*, Kraków 1999, s. 116 i n.

28 M. Cichorska, *Pełnomocnictwo w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2024, s. 292.

29 D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2020, s. 68; R.A. Stefański, *Obrońca obligacyjny w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 249.

ulega jednak zerwaniu z chwilą, w której udzielenie dalszego pełnomocnictwa wywrze skutek w sferze prawnej reprezentowanego. Podmiotami powstającego w ten sposób stosunku pełnomocnictwa (substytucji) od chwili jego nawiązania są wyłącznie reprezentowany i ustanowiony w ten sposób (dalszy) pełnomocnik³⁰. Mimo że substytut działa samodzielnie i nie jest związany wskazówkami udzielonymi przez głównego pełnomocnika, to jednak oczywiste jest, że będąc pełnomocnikiem „wtórnym”, powinien uwzględnić wskazówki pełnomocnika „głównego” co do podejmowanych czynności procesowych w związku z przyjętą przez niego strategią procesową.

Udzielenie dalszego pełnomocnictwa przez reprezentującego pełnomocnika traktowane jest jako udzielenie pełnomocnictwa przez reprezentowanego, a nie jego pełnomocnika³¹. Dalszy pełnomocnik działa w ramach udzielonego pełnomocnictwa procesowego jako *alter ego* reprezentowanego i ze skutkami prawnymi dla reprezentowanego, przy czym udzielenie substytucji nie uchyla ani nie uszczupla umocowania pełnomocnika głównego³². Udzielenie przez pełnomocnika głównego substytucji prowadzi do tego, że reprezentowany przez niego podmiot jest reprezentowany przez dwóch lub więcej pełnoprawnych pełnomocników z uwagi na to, że dalszy pełnomocnik dysponuje tymi samymi uprawnieniami i obowiązkami jak pełnomocnik pierwotny, gdyż jest on pełnomocnikiem procesowym w rozumieniu art. 86 i następnych k.p.c., które nie zawierają w tej materii żadnych ograniczeń³³.

Pamiętać należy, że przy udzieleniu substytucji zastosowanie znajduje łacińska paremia *nemo plus iuris in alium transferre potest, quam ipse habet*, oznaczająca, że jeżeli w treści umocowania mocodawca wyraził wolę, aby reprezentował go jedynie główny pełnomocnik, wyłączając możliwość udzielenia przez niego dalszego pełnomocnictwa, to udzielenie substytucji w takim przypadku będzie bezskuteczne, a substytut traktowany jako *falsus procurator*.

Do grona podmiotów, które mogą występować jako pełnomocnicy substytucyjni, zalicza się: adwokata, radcę prawnego oraz prawnika zagranicznego³⁴, co prowadzi do wniosku, że substytutem adwokata może być także radca prawny bądź prawnik zagraniczny i *vice versa*³⁵.

Dla jasności wyводу poczynić wypada pewne zastrzeżenie, że aplikanci tych dwóch zawodów prawniczych mogą występować jako pełnomocnik na gruncie postępowania sądowego z wyłączeniem postępowania karnego i to nie jako zawodowy pełnomocnik,

30 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 października 2010 r., IV CZ 79/10, LEX nr 1383303.

31 M. Manowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz art. 1–477*¹⁶, red. M. Manowska, Warszawa 2021, s. 338; D. Świecki, *Czynności procesowe...*, s. 66; uchwała SN z dnia 16 czerwca 2023 r., III CZP 120/22, Legalis nr 2952879; wyrok Naczelnego Sądu Apelacyjnego z dnia 18 lutego 2014 r., II FSK 444/12, LEX nr 1497827.

32 Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2020 r., IV CZ 113/19, Legalis nr 2599874; postanowienie SN z dnia 29 września 2011 r., IV CZ 52/11, LEX nr 1084560; postanowienie SN z dnia 21 października 2010 r., IV CZ 79/10, LEX nr 1383303; postanowienie SN z dnia 7 listopada 2006 r., I CZ 78/06, LEX nr 276382.

33 Uchwała SN z dnia 16 czerwca 2023 r., III CZP 120/22, Legalis nr 2952879.

34 J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz art. 1–124*, red. T. Ereciński, Warszawa 2023, s. 816; M. Cichorska, *Substytucja jako dalsze pełnomocnictwo...*, s. 87; K.J. Pawelec, *Praktyczny komentarz do zmian procedury karnej*, red. W. Cieślak *et al.*, Warszawa 2017, s. 61; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 31 grudnia 2012 r., I ACa 579/12, LEX nr 1246857.

35 D. Świecki, *Czynności procesowe...*, s. 67–68.

lecz jedynie jako pełnomocnik np. z tytułu sprawowania zarządu majątkiem lub interesami strony albo stałego stosunku zlecenia względnie z uwagi na osobisty lub procesowy stosunek do stron (art. 87 § 1 *in fine* k.p.c.). Podobnie też mogą występować w roli reprezentanta dziecka jako inna osoba mająca wyższe wykształcenie prawnicze i wykazująca znajomość potrzeb dziecka (art. 99¹ § 2 k.r.o.). W takiej jednak sytuacji przynależność aplikanta do korporacji zawodowych pozostaje irrelevantna³⁶.

Żeby dany podmiot mógł występować jako pełnomocnik substytucyjny, konieczne jest posiadanie przez niego uprawnień do występowania w procesie jako samodzielny pełnomocnik³⁷. Żaden przepis procedury karnej, cywilnej ani też uregulowań korporacyjnych nie daje takiego przymiotu aplikantom tych zawodów³⁸.

3. Utrata prawa do występowania w roli substytuta

Może się zdarzyć, że adwokat utraci prawo występowania jako substytut. Będzie to miało miejsce wraz z zawieszeniem go w czynnościach zawodowych. Adwokat taki jest osobą nieuprawnioną do występowania w roli pełnomocnika lub obrońcy³⁹. Skoro nie jest uprawniony do występowania w charakterze samodzielnego pełnomocnika, to również nie może występować jako substytut. Zgodnie z art. 4d ust. 1 p.o.a. adwokat nie może występować przed sądem, będąc zawieszonym w czynnościach, a więc nie może udzielić dalszego pełnomocnictwa procesowego innemu adwokatowi ani radcy prawnemu⁴⁰. Udzielenie dalszego pełnomocnictwa mieści się przeciwieństwo w pojęciu „występowanie przed sądem”⁴¹. Nie tylko zawieszenie w czynnościach zawodowych adwokata, lecz także skreślenie z wykazu reprezentantów dziecka powoduje, że adwokat nie będzie mógł występować w roli substytuta reprezentanta dziecka. Podobne regulacje dotyczą radcy prawnego.

Inną sytuacją, godną zwrócenia uwagi w kontekście omawianego zagadnienia, jest los pełnomocnika substytucyjnego, gdy okaże się, że umocowanie pełnomocnika głównego

36 J. Zaleśny, P. Szustakiewicz, *Organy pomocy prawnej*, Warszawa 2009, s. 111; uchwała SN z dnia 28 czerwca 2006 r., III CZP 27/06, Legalis nr 74976.

37 W. Studziński, *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytuta*, „Palestra” 2021, nr 6, s. 51; K. Weitz, *Zastępstwo adwokatów i radców prawnych przez aplikanta w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2006, nr 11–12, s. 235.

38 H. Pietrkowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2020, s. 52; M. Cichorska, *Substytucja jako dalsze pełnomocnictwo...*, s. 88; wyrok SA w Lublinie z dnia 17 stycznia 2022 r., I ACa 171/21, LEX nr 3291749; uchwała SN z dnia 28 czerwca 2006 r., III CZP 27/06, Legalis nr 74976; wyrok NSA z dnia 5 października 2006 r., I GSK 2767/05, LEX nr 276717; wyrok SN z dnia 2 października 2009 r., II PK 105/09, Legalis nr 287814; wyrok SA w Szczecinie z dnia 31 października 2012 r., I ACa 579/12, LEX nr 1246857.

39 J. Gudowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, s. 816; W. Bergier, J. Jacyna, *Etyka zawodu adwokata. Regulamin wykonywania zawodu adwokata. Komentarz praktyczny, orzecznictwo, wzory i kazusy*, Warszawa 2023, s. 38; postanowienie SN z dnia 14 grudnia 2010 r., I PZ 38/10, Legalis nr 414606; postanowienie SN z dnia 17 lutego 2009 r., I PZ 44/08, Legalis nr 240876.

40 S. Jaworski, *Metodyka pracy adwokata i radcy prawnego w sprawach karnych*, Warszawa 2020, s. 43; wyrok SN z dnia 26 czerwca 2008 r., II KK 324/07, Legalis nr 118587.

41 Wyrok SA w Warszawie z dnia 3 sierpnia 2017 r., VI ACa 1778/16, LEX nr 2390613.

wygasło lub zostało wypowiedziane przez mandanta. Taki splot zdarzeń nie powoduje automatycznie wygaśnięcia umocowania substytuta. Słusznie skonstatował Sąd Najwyższy, przyjmując, że skoro pełnomocnictwo dalsze jest pełnomocnictwem niezależnym od pełnomocnictwa udzielonego przez stronę osobiście, ustanie tego ostatniego na skutek wypowiedzenia lub innych zdarzeń prawnych uniemożliwiających pełnomocnikowi dalsze występowanie w tej roli nie rzutuje na byt prawny dalszego pełnomocnika. Pełnomocnik dalszy, mimo wygaśnięcia pełnomocnictwa głównego powstałego z mocy osobiście oświadczenia strony, pozostaje w dalszym ciągu pełnomocnikiem strony do chwili ustania udzielonego mu pełnomocnictwa na skutek przyczyn przewidzianych w jego treści lub w przepisach ustawy⁴².

4. Zastępowanie adwokata, radcy prawnego przez aplikanta

Substytucji nie można utożsamiać z zastępstwem adwokata lub radcy prawnego przez aplikantów tych zawodów. Są to dwie zupełnie odmienne od siebie instytucje i choć potocznie zastępowanie adwokata, radcy prawnego przez aplikanta nazywane jest „substytucją”, to w rzeczy samej nią nie jest⁴³. Ponieważ aplikanci tych zawodów prawniczych nie mogą samodzielnie występować jako pełnomocnik procesowy, nie mogą również występować jako substytut⁴⁴. Obie te instytucje, tj. pełnomocnictwo i substytucja, funkcjonowały już pod rządami ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury (art. 83)⁴⁵.

Co prawda aplikant adwokacki (art. 77 ust. 1 p.o.a.) i radcowski (art. 35¹ u.r.pr.) po sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej (odpowiednio radcowskiej) może zastępować adwokata, radcę prawnego przed sądami, organami ścigania, organami państwowymi, samorządowymi i innymi instytucjami, z wyjątkiem Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu, to jednak należy odróżnić możliwość zastępowania pełnomocnika przez aplikanta od możliwości zastępowania pełnomocnika przez substytuta. Przyjmuje się, że aplikant powinien być raczej baczny obserwatorem postępowania karnego aniżeli jego częściowym „scenarzystą”⁴⁶ z uwagi na to, że celem aplikacji jest przygotowanie aplikanta do należytego i samodzielnego wykonywania zawodu prawniczego, w szczególności wykształcenie umiejętności z zakresu zastępstwa procesowego, sporządzania pism, umów i opinii oraz przyswojenie zasad wykonywania zawodu (art. 76 ust. 1 p.o.a., art. 32 ust. 1 u.r.pr.).

Jeżeli reprezentowany nie zgadza się na to, żeby ustanowiony przez niego pełnomocnik mógł być zastępowany w czynnościach przez aplikanta, powinien swoją wolę wyrazić w treści udzielanego pełnomocnictwa. Dokonanie zastrzeżenia, że ustanowiony pełnomocnik

42 Uchwała SN z dnia 16 czerwca 2023 r., III CZP 120/22, Legalis nr 2952879.

43 W. Studziński, *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko...*, s. 51; wyrok SN z dnia 12 lutego 2013 r., II UK 184/12, Legalis nr 680294.

44 J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2024, s. 233.

45 Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 stycznia 1959 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury (Dz.U. z 1959 r. nr 8, poz. 41).

46 D. Gil, *Postępowanie w sprawach z oskarżenia prywatnego w polskim procesie karnym*, Warszawa 2011, s. 88.

nie może udzielić substytucji, nie jest równoznaczne z wyłączeniem możliwości bycia zastępowanym przez aplikanta z uwagi na odmienność tych instytucji. Udzielający pełnomocnictwa, chcąc, aby jego pełnomocnik nie mógł być zastępowany przez aplikanta, powinien swą wolę wyrazić *explicite* w treści pełnomocnictwa.

5. Substytut reprezentanta dziecka

Jak wynika z powyżej przytoczonych regulacji, reprezentantem dziecka mogą być co do zasady jedynie adwokat i radca prawny. Występując w takiej roli w postępowaniu sądowym, nie są uprawnieni do bycia zastępowanymi przez dalszego pełnomocnika, a tym bardziej przez aplikanta. Z uwagi na rolę, w jakiej występują adwokat i radca prawny, nie mają do nich zastosowania przepisy dotyczące pełnomocnika zawarte w dziale piątym tytułu czwartego księgi pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego ani też przepisy korporacyjne dotyczące substytucji.

Słusznie w doktrynie oraz judykaturze, jeszcze na kanwie instytucji kuratora reprezentującego dziecko, wyrażano pogląd, że kurator ustanowiony na podstawie art. 99 k.r.o. jest z mocy ustawy reprezentantem małoletniego i działa jako przedstawiciel ustawowy małoletniego, dokonując czynności procesowych w imieniu i ze skutkiem dla reprezentowanego⁴⁷. Nie powinno budzić kontrowersji stwierdzenie, że reprezentant dziecka jest przedstawicielem ustawowym dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską (którego żadne z rodziców nie może reprezentować), dla którego został wyznaczony przez sąd opiekuńczy⁴⁸. Ustawodawca, dokonując zmiany nazewnictwa z „kuratora reprezentującego dziecko” na „reprezentanta dziecka”, nie dokonał zmiany jego funkcji. W dalszym ciągu reprezentant dziecka jest przedstawicielem ustawowym. Wszak źródłem jego obowiązków i tytułem upoważniającym do działania w imieniu i na rzecz reprezentowanego jest postanowienie sądu opiekuńczego. Przedstawicielstwo ustawowe opiera się na wynikającym z ustawy umocowaniu do działania w cudzym imieniu, w tym przypadku małoletniego, a nie oświadczeniu strony.

Reprezentant dziecka nie jest pełnomocnikiem procesowym. Pełnomocnik procesowy i reprezentant dziecka to dwie odrębne i niezależne od siebie instytucje prawne.

47 K. Dudka, *Wybrane zagadnienia reprezentacji pokrzywdzonego dziecka w procesie karnym*, [w:] *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana profesorowi Stanisławowi Waltosowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 341; wyrok SA w Gdańsku z dnia 31 maja 2022 r., II AKa 302/21, LEX nr 3553379; wyrok SA w Katowicach z dnia 7 sierpnia 2014 r., II AKa 246/14, Legalis nr 1180315.

48 M. Horna-Cieślak, [w:] O. Trocha, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego...*, s. 91; C. Kulesza, *Prawa dziecka pokrzywdzonego w polskim systemie...*, s. 198; J. Słyk, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. P. Rylski, komentarz do art. 583¹, Legalis 2024, teza 3; N. Piotrowska, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. E. Marszałkowska-Krzesł, I. Gil, komentarz do art. 583¹, Legalis 2024, teza 2; K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] *Kodeks postępowania...*, teza 1; P. Daszczyk, *Kurator jako przedstawiciel ustawowy osoby prawnej*, Warszawa 2021, s. 52; M. Balwicka-Szczyrba, M. Glicz, A. Sylwestrzak, *Pełnomocnictwo. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 31; M. Kuchnio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, s. 243; A. Świątłowski, [w:] *System prawa karnego procesowego*, t. 6. *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 855.

Niepoprawne jest twierdzenie, że reprezentant dziecka jest pełnomocnikiem, a pełnomocnik jest reprezentantem dziecka⁴⁹. Instytucja pełnomocnika procesowego została uregulowana w art. 87 k.p.c., a reprezentanta dziecka w art. 99¹ k.r.o.

Reprezentant dziecka z racji tego, że nie jest pełnomocnikiem⁵⁰, nie może być zastępowany przez innego adwokata i radcę prawnego, tzn. nie może udzielić dalszego pełnomocnictwa (substytucji)⁵¹. Nie może również być zastępowany przez aplikanta. Zasadnie orzecznictwo – co prawda na kanwie kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu – odmawia dopuszczenia do udziału w postępowaniu sądowym aplikanta adwokackiego i radcowskiego mającego zastępować adwokata, radcę prawnego, który w sprawie występuje jako kurator, twierdząc, że adwokat, który został ustanowiony kuratorem dla nieznanego z miejsca pobytu pozwanej, nie działa w sprawie jako pełnomocnik strony. Nie jest zatem uprawniony do tego, by udzielić aplikantowi adwokackiemu upoważnienia do zastępowania go w sprawie na podstawie art. 77 p.o.a.⁵²

Reprezentant dziecka jest natomiast uprawniony do ustanowienia pełnomocnika dla reprezentowanego dziecka⁵³. Z kolei pełnomocnik ustanowiony w osobie adwokata lub radcy prawnego jest uprawniony do ustanowienia substytuta, a nawet do bycia zastępowanym przez aplikanta. O ile nie ma przepisów nakazujących – w przypadku wyznaczenia pełnomocnika przez reprezentanta dziecka – aby był on ustanowiony spośród adwokatów i radców prawnych umieszczonych w wykazie osób deklarujących gotowość do reprezentowania dziecka i spełniających wymagania określone w art. 99¹ § 1 k.r.o., o tyle takie działanie jest pożądane. Ustanowienie przez reprezentanta dziecka pełnomocnika nie zwalnia go z obowiązków wynikających z powierzonych mu funkcji. Stąd też dopuszczalne jest udzielenie pełnomocnictwa adwokatowi i radcy prawnemu, którzy nie są umieszczeni w wykazie, albowiem podwyższone wymagania stawiane przez ustawodawcę adwokatom i radcom prawnym chcącym występować w roli reprezentanta dziecka realizuje ustanowiony reprezentant dziecka. To jego działania podlegają kontroli sądu opiekuńczego przez składanie w wyznaczonych terminach, nie rzadziej niż co cztery miesiące, informacji dotyczących jego działalności, w szczególności o dokonywanych wszelkich czynnościach łączących się ze sprawą oraz obowiązkach określonych w art. 99² k.r.o. (art. 99^{2a} § 2 k.r.o.).

Odmienne poglądy prezentuje Wojciech Studziński, twierdząc, że należy uznać za dopuszczalne ustanowienie przez kuratora substytuta będącego adwokatem lub radcą prawnym⁵⁴. Temu pogładowi wtóruje także Marcin Łochowski, twierdząc, że nie przekonuje

49 M. Horna-Cieślak, [w:] O. Trocha, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego...*, s. 78.

50 C. Kulesza, *Prawa dziecka pokrzywdzonego w polskim systemie...*, s. 202.

51 M. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Szancilo, komentarz do art. 86, Legalis 2023, teza 6.

52 Wyrok SA w Krakowie z dnia 4 lutego 2014 r., I ACa 1511/13, Legalis nr 1180179; wyrok SA w Katowicach z dnia 10 listopada 2010 r., V ACa 258/10, Legalis nr 306466.

53 C. Kulesza, *Prawa dziecka pokrzywdzonego w polskim systemie...*, s. 202; K. Dudka, *Wybrane zagadnienia reprezentacji pokrzywdzonego dziecka...*, s.341; M. Flis-Świeczkowska, *Pełnomocnik małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym – postulaty de lege ferenda*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 52, s. 91; A. Światłowski, [w:] *System prawa karnego procesowego*, s. 856.

54 W. Studziński, *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko...*, s. 53.

pogląd, iż kurator dla nieznanego z miejsca pobytu ustanowiony na podstawie art. 143–144 k.p.c. nie może ustanowić pełnomocnika procesowego dla strony⁵⁵.

Rozważając tę kwestię, zauważyć się godzi, że bez względu na to, do jakich dodatkowych regulacji się odwołamy, nie zmienia to faktu, że reprezentant dziecka jest przedstawicielem ustawowym. Jego umocowanie do występowania w roli reprezentanta dziecka wynika z decyzji sądu opiekuńczego. Nie jest więc pełnomocnikiem, a skoro tak, to nie może ustanowić substytutu ani być zastępowany przez aplikanta. Dopuszczenie możliwości udzielenia substytucji przez reprezentanta dziecka, np. dowolnemu radcy prawnemu lub adwokatowi (brak przepisów wskazujących, że musi to być osoba z wykazu), prowadziłyby do wypaczenia celu, jaki przyświecał ustawodawcy przy wprowadzaniu dodatkowych obostrzeń stawianych osobom zamierzającym występować jako reprezentant dziecka. Skoro adwokat i radca prawny, ubiegając się o możliwość bycia wyznaczonym do roli reprezentanta dziecka, muszą spełnić dodatkowe warunki, to również takie warunki musieliby spełnić adwokat i radca prawny, którzy występowałiby jako substytut reprezentanta dziecka. Tymczasem żaden przepis ustaw korporacyjnych, na które powołuje się Wojciech Studziński, nie stanowi o tym, że adwokat może udzielić substytucji innemu adwokatowi spośród adwokatów, którzy spełniają wymogi, jakie stawia ustawodawca przed kandydatem do występowania jako reprezentant dziecka⁵⁶. Nieuzasadnione jest dopuszczenie do udziału w czynnościach procesowych substytutu ustanowionego przez reprezentanta dziecka. Spełnienie przez reprezentanta dziecka dodatkowych wymagań powinien każdorazowo oceniać organ procesowy, podejmując decyzję o dopuszczeniu do udziału w postępowaniu reprezentanta dziecka i w przypadku oceny negatywnej odmówić dopuszczenia do udziału takiego przedstawiciela procesowego.

Podkreślić trzeba, że powyższe rozważania dotyczą czynności zastępstwa dziecka w postępowaniu sądowym lub przed innym organem, nie znajdują zastosowania przy wykonywaniu czynności technicznych, takich jak np.: udzielenie na piśmie lub przy wykorzystaniu środków komunikacji elektronicznej informacji niezbędnych do prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej, dotyczących przebiegu postępowania i podjętych w jego toku czynnościach; zbieranie informacji o dziecku, jego stanie zdrowia, sytuacji rodzinnej i środowisku w zakresie niezbędnym do prawidłowej reprezentacji dziecka. Takie czynności z uwagi na to, że nie są wykonywane z bezpośrednim udziałem dziecka i nie są związane z występowaniem przed sądem lub innym organem państwowym, mogą być wykonywane przez dalszego pełnomocnika, a nawet upoważnionego aplikanta. Osoby te nie muszą spełniać dodatkowych wymogów, o których mowa w art. 99¹ § 1 k.r.o. Nieracjonalne jest wymaganie od reprezentanta dziecka, żeby wszystkie, nawet tak proste czynności jak zredagowanie i podpisanie pisma zawierającego informacje na temat reprezentowanego dziecka musiał realizować osobiście, zwłaszcza że ustawy korporacyjne nadają takie uprawnienia, tj. podpisywanie pism procesowych, aplikantom adwokackim (art. 77 ust. 5 p.o.a.) i radcowskim (art. 35¹ ust. 4 u.r.pr.) z wyłączeniem, rzecz jasna, ściśle określonych pism, takich jak apelacje, skargi kasacyjne i skargi konstytucyjne.

55 M. Łochowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego...*, teza 6.

56 W. Studziński, *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytutu*, „Palestra” 2021, nr 6, s. 48.

6. Podsumowanie

W niniejszym artykule poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy radca prawny i adwokat, występując jako reprezentant dziecka w postępowaniu sądowym, mogą korzystać z substytuta oraz być zastępowani przez aplikanta? Uwzględniając przeprowadzone powyżej rozważania, odpowiedź na tak postawione pytanie jest przecząca, albowiem adwokat i radca prawny wyznaczeni do pełnienia funkcji reprezentanta dziecka są przedstawicielami ustawowymi, a nie pełnomocnikami procesowymi i jako tacy nie mogą ustanowić skutecznie substytuta ani też być zastępowani przed sądem lub innym organem przez aplikanta. Mogą natomiast dla reprezentowanego ustanowić pełnomocnika procesowego.

Nie oznacza to, że w przypadku spełnienia dodatkowych warunków, o których mowa w art. 99¹ § 1 k.r.o., przez aplikanta nie będzie on mógł występować jako reprezentant dziecka. Taka możliwość istnieje z uwagi na to, że aplikanci adwokacki i radcowski mogą być wyznaczeni do pełnienia funkcji reprezentanta dziecka jako inne osoby mające wyższe wykształcenie prawnicze i wykazujące znajomość potrzeb dziecka. Jednak wówczas nie zastępują oni reprezentanta dziecka będącego adwokatem czy radcą prawnym, lecz samodzielnie występują w tej roli. Nie odnosi się to do występowania w roli reprezentanta dziecka w postępowaniu karnym.

Bibliografia

- Balwicka-Szczyrba M., Glicz M., Sylwestrzak A., *Pełnomocnictwo. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Bergier W., Jacyna J., *Etyka zawodu adwokata. Regulamin wykonywania zawodu adwokata. Komentarz praktyczny, orzecznictwo, wzory i kazusy*, Warszawa 2023.
- Cichorska M., *Pełnomocnictwo w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2024.
- Cichorska M., *Substytucja jako dalsze pełnomocnictwo procesowe*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 11–12.
- Daszczuk P., *Kurator jako przedstawiciel ustawowy osoby prawnej*, Warszawa 2021.
- Dudka K., *Wybrane zagadnienia reprezentacji pokrzywdzonego dziecka w procesie karnym*, [w:] *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana profesorowi Stanisławowi Waltosiowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022.
- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. P. Rylski, komentarz do art. 583¹, Legalis 2024.
- Flis-Świeczkowska M., *Pełnomocnik małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym – postulatory de lege ferenda*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 52.
- Gajda J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Pietrzykowski, komentarz do art. 99¹, Legalis 2023.
- Gil D., *Postępowanie w sprawach z oskarżenia prywatnego w polskim procesie karnym*, Warszawa 2011.
- Grzegórzko S., *Reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2023, nr 3.
- Gudowski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–124*, red. T. Ereciński, Warszawa 2023.
- Gudowski J., *Pełnomocnictwo procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2024.
- Horna-Cieślak M., [w:] O. Trocha, M. Horna-Cieślak, P. Masłowska, *Metodyka reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w sprawach przestępstw seksualnych*, Warszawa 2024.
- Jaworski S., *Metodyka pracy adwokata i radcy prawnego w sprawach karnych*, Warszawa 2020.
- Kamińska K., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. M. Załucki, komentarz do art. 99¹, Legalis 2023.
- Krzemiński Z., *Adwokat w procesie cywilnym: z wyboru i z urzędu*, Kraków 1999.
- Kuchnio M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2. Art. 506–1217*, red. M.O. Piaskowska, Warszawa 2024.
- Kulesza C., *Prawa dziecka pokrzywdzonego w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości w świetle standardów europejskich*, Warszawa 2024.
- Łochowski M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Szanciło, komentarz do art. 86, Legalis 2023.
- Manowska M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1. Art. 1–477¹⁶*, red. M. Manowska, Warszawa 2021.
- Pawelec K.J., [w:] *Praktyczny komentarz do zmian procedury karnej*, red. W. Cieślak, K.J. Pawelec, I. Tuleya, M. Gabriel-Węglowski, Warszawa 2017.
- Pietrzkowski H., *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2020.

- Piotrowska N., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, komentarz do art. 583¹, Legalis 2024.
- Słyk J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, red. P. Ryłski, komentarz do art. 583¹, Legalis 2024.
- Słyk J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, red. K. Osajda, komentarz do art. 99¹, Legalis 2024.
- Stefański R.A., *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012.
- Studziński W., *Możliwość skorzystania przez kuratora reprezentującego dziecko z zastępstwa aplikanta oraz prawo do ustanowienia pełnomocnika lub substytuta*, „Palestra” 2021, nr 6.
- Sucharski H., *Popularna encyklopedia powszechna*, Kraków 1997.
- Światłowski A., [w:] *System prawa karnego procesowego*, t. 6. *Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, red. C. Kulesza, Warszawa 2016.
- Świecki D., *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2020.
- Weitz K., *Zastępstwo adwokatów i radców prawnych przez aplikanta w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2006, nr 11–12.
- Wicherek P., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2021.
- Wybrańczyk D., *Rzecznik interesu dziecka*, „Palestra” 2020, nr 7–8.
- Zaleśny J., Szustakiewicz P., *Organy pomocy prawnej*, Warszawa 2009.